

**Оксана Шалак
(Київ)**

**ЦЕСЛАВ (ЧЕСЛАВ)
НЕЙМАН – ПРИХИЛЬНИК
НАУКОВИХ ЗАСАД
ПАВЛА ЧУБИНСЬКОГО
ТА ОСКАРА КОЛЬБЕРГА**

Цеслав (Чеслав) Гермогенович Нейман (1852–1906) – польський і український фольклорист, що тривалий час жив у Вінниці, працюючи тут як юрист¹. Подільський період у житті Ц. Неймана позначений плідною роботою над вивченням, осмисленням і публікуванням українського фольклору. У цей час дослідник співпрацював із «Киевской стариной», польськими періодичними виданнями «Ateneum», «Wisła», «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej», «Kraj».

«У його квартирі на вул. Монастирській (нині – вул. Володарського) збиралася демократична, національно свідомо українська молодь, в т. ч. і М. Коцюбинський»². Про наукові зв'язки Ц. Неймана, його листування із В. Антоновичем, І. Франком, О. Кольбергом, Е. Ожешко, знайомство із М. Лисенком, С. Тобілевич відомо завдяки рукописним та опублікованим матеріалам³. Із властивою самокритичністю й іронією Ц. Нейман зауважував: «Я лях, малорос, росіянин, та трохи німеччиною спокушався, дійшов до того, що жодною мовою добре не володію. Дуже було б цікаво, якби Волод[имир] Боніфатійович (йдеться про Антоновича. – О. Ш.) зробив мені свої зауваження...»⁴.

Тільки в 1883–1884 рр. Ц. Нейман опублікував на сторінках «Киевской старины» вісім статей і рецензій⁵. Водночас у восьмому томі періодичного видання Антропологічної комісії Краківської Академії наук «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» 1884 р. з'явилися друком «Materijały etnograficzne z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim...», зібрані Z. D., тобто Софією Віталіївною Дитківською, відомою у фольклористиці за прізвищем по чоловікові – Тобілевич.

«Фольклорні інтереси Неймана, на відміну від його попередників, були спрямовані в основному на теоретичне дослідження народної творчості. Його стаття “Куплетные формы народной южнорусской песни” поряд з працями українських фольклористів О. Потебні і М. Лисенка була однією із перших розвідок про художні особливості народної поезії»⁶.

Стаття «Куплетные формы народной южнорусской песни» (1883) засвідчувала глибоку обізнаність фольклориста-аматора⁷ з народною версифікацією та особливостями «складу народного вірша». Ц. Нейман наголошував на синкретичному зв'язку народного віршування з музикою: «Народна пісня не твориться окремо від свого мотиву; мотив і пісня зароджуються разом, одночасно; разом вони і живуть в устах і серці співців, разом і розвиваються в повній одне від одного залежності. Зв'язок, відповідно, народної пісні з музикою дуже сильний і знаменний, а тому склад вірша народного і форма мотиву впливають одне на одного значно більше і сильніше, ніж це буває в пісні культурній»⁸. Звідси – настанова фольклориста

збирачам під час записування за одиницю «пісенної формули» (с. 644) брати пісенну строфу (яка, власне, і виявляє розмір), а не рядок, а також фіксувати музичний фольклор під час співу. Ц. Нейман на матеріалі українських, російських та польських видань, проаналізувавши 365 пісенних зразків, неодноразово довів недосконалість, спотвореність запису, під час якого не зауважено «пісенної форми»: «Спостереження мої над віршем (йдеться про пісенний рядок. – О. Ш.) пісень в збірниках приводять мене до того переконання, що тільки ту пісню можна вважати правильно занесеною до збірника, яка була точно списана тільки зі співу, бо народ тільки в співі промовляє вірш правильно і не розуміє віршованої форми без мелодії»⁹. Отже, вивчати архітектуру пісенної народної строфи можливо тільки зі співу.

Дослідник зазначав, що народна строфа «заснована на логічних началах» (с. 603), ніби створює рамку для думки, висловленої в завершеній мелодії. Пісня не залишається незмінною, вона живе і розвивається, завжди позначена особливостями часу і місцевості.

Фольклорист писав про «склад древній безстопний» і «склад новий», чітко розділяючи дослідження на рубрики. Основою «древнього складу» він уважав логічний наголос, чергування «логічних підйомів», акцентованих в основних тонах музичних фраз; щодо «нового складу», то він має, крім логічних наголосів, ще й стопну структуру. Порівнюючи пісні українські з російськими та польськими, Ц. Нейман зауважив, що в польських переважає «новий склад», у російських – «древній», а українські посідають середнє місце. Дослідник проаналізував різні жанри пісенного фольклору, зазначивши: що коротша остання частина рядка, то мотив і ритм швидший, а що вона довша – то мелодія протяжніша, а «ритм серйозніший» (с. 612). «Південноруська», тобто українська, пісня вирізняється спокоем і мелодійністю, різких переходів від одного темпу до іншого вона не має. Ц. Нейман також визначив місце логічного наголосу й рими в народному віршуванні. Окрему увагу автор приділив весільним пісням, зауваживши, що обрядовий мотив завжди вільний і непостійний, а самих весільних мотивів загалом дуже небагато. Насамкі-

нець, проаналізувавши 365 пісенних зразків, фольклорист подав таблицю, розподіливши пісні різних жанрів за «формами древнього і нового складу», а також висловив сподівання, що його, як він сам скромно зауважив, «поверхові спостереження» заохотять до вивчення цієї проблеми «досвідченіших дослідників».

Того ж року в «Киевской старине» з'явилася друком ще одна невелика за обсягом стаття Ц. Неймана – «Еще об украинской злополучнице» – відповідь і доповнення до опублікованого раніше повідомлення невідомого автора «Подляская злополучница»¹⁰. Оглядаючи польські й українські варіанти пісні «про нещасну дівчину, спокушену й убиту заїжджими»¹¹, Ц. Нейман виявив себе обізнаним і уважним дослідником, вдаючись до порівняльного аналізу. Фольклорист твердив, що в українських варіантах дівчину «підманюють» чужоземці-татари і заїжджі козаки, або, як у варіанті сідлецькому, «двораки» («дворяни»). У польських зразках спокусник теж належить до людей «obsuch», тобто чужих, або ж навіть своїх – «Jaś». «Без сумніву, що пісня ця вельми древня, підлягала змінам і нашаруванням за різних часів і в різних місцях та змальовувалась чисто місцевими тонами; особистість вбивці-спокусника повністю залежить від місцевих суспільних умов»¹². Наприкінці короткого повідомлення автор порушив кілька важливих фольклористичних проблем: про міграційність пісні, про шляхи і способи її запозичення. Цілком слушно фольклорист стверджував: «Цікаві вказівки могло б дати зібрання мелодій цих варіантів»¹³.

Високий рівень обізнаності зі станом фольклористики (і не тільки української, а й російської та польської) виявив Ц. Нейман у рецензіях на «Рокусіє» О. Кольберга та «Объяснение малорусских и сродных народных песен» О. Потєбні¹⁴. Оцінюючи працю О. Кольберга (кожному з двох томів присвячено окрему рецензію), рецензент наголосив на прогресивній методиці записування польського фольклориста, на власноруч зібраному матеріалі, на тривалому й ретельному обстеженні регіону. «Кожне слово передано фонетично правильно, кожна пісня записана з нотами і без спотворень, яких не можуть уникнути збирачі-дилетанти, і кожна примітка, кожен матеріал мають точну метрику; так

що в кожній серії ви зустрінете іноді понад десяток варіантів однієї якої-небудь пісні і навіть опис обряду або гри. Крім всього цього, матеріали пізніших серій завжди звірено з попередніми, так що ви за примітками можете простежити варіанти в усьому виданні»¹⁵.

Ц. Нейман відзначив плідні едиційні засади О. Кольберга: «Пан Кольберг ніколи майже не вдається до критичного пояснення матеріалу, не робить ні висновків, ні пояснень, але завжди дає такий повний і різноманітний матеріал і викладає й групує його з таким дивовижним знанням справи, що цей сухий, грубий, етнографічний матеріал читач уявляє як одну цілісну картину»¹⁶. Рецензент наголосив, що «Рокусіє» О. Кольберг видав за тією самою програмою, що й «Lud», і що ця програма має низку переваг. Крім того, розпочинаючи вивчення Покуття, польський дослідник ознайомився попередньо із цією місцевістю «за роботами Білевського, Кіркора, Відмана, Залеського, Паулі, Петрушевича, Головацького та ін.» (с. 484), сам же здійснив на Покуття кілька експедицій у 1870, 1876, 1877 і 1880 рр.

Ц. Нейман висловив і зауваження, чітко зазначивши сумнівні, на його думку, твердження упорядника щодо особливостей мови покутян: «Помилки в оцінці форм сталися, очевидно, внаслідок не зовсім повного знайомства автора з малоруською мовою інших місцевостей» (с. 484). Неточності були пов'язані здебільшого з тим, що, визначені як особливості мови покутян, ці риси насправді загальноукраїнські (форми «вишневий», «того року, сего року»).

Знаменно, що з цього приводу О. Кольберг і Ц. Нейман обмінялися листами, оскільки дослідник Покуття зацікавився зауваженнями українського фольклориста. «Вичерпної відповіді, як того хоче п. Коперницький, дати не можу, бо я – не лінгвіст. Знаю насправді мову русинську непогано, але тільки практично, хоч нечужі мені праці наукові про народну мову»¹⁷. Далі Ц. Нейман, пункт за пунктом, виклав свої зауваження, висловлені в «Киевской старине», розширюючи приклади та покликаючись на авторитет «лінгвіста п. Михальчука», одна з праць якого опублікована в сьомому томі «Трудов этнографическо-статистической

експедиції в Західно-руський край». «Представляючи шановному панові ті мої нотатки, хочу перепросити, що не можу дати критики такої, що, як висловився п. Коперницький, могла б уберегти від помилок у подальших працях; проте, в кожному разі, я повинен був зробити критичні зауваги, аби витлумачити зроблені мною (можливо, засміливо) закиди»¹⁸. 7 квітня 1884 р. О. Кольберг відповів на лист Ц. Неймана, вичерпно пояснивши помилки, яких, на думку рецензента, він припустився, аналізуючи говірку покутян: «Мій вступ про мову не претендує бути вказівкою для філолога і лінгвіста, але тільки служить поясненням для читача, аби той бачив, чому вдаюся до тієї, а не іншої орфографії – оскільки замінено приголосні на інші (аби те не сприйнято за помилки друкарські) та ін.»¹⁹. У кінці, подякувавши Ц. Нейманові, О. Кольберг просив його дістати відбиток «статті п. Михальчука», опублікованої в сьомому томі «Трудов...» П. Чубинського. Уже 10 квітня з Києва було надіслано відповідь, у якій Ц. Нейман перепрошував за те, що не зміг знайти потрібної копії статті, але згодом «береться забезпечити» О. Кольберга сьомим томом «Трудов...». Крім цього, Ц. Нейман висловив ще одну заувагу. Він застеріг польського фольклориста не вважати «русинів» (тобто українців) «південними москалями» (с. 148) – великоросами, бо на таке «русин дуже ображається». «Поволі дохожу висновку, що мова русинська далеко (незрівнянно) ближче стоїть до мови польської (особливо з погляду лексичного – запасу виразів), ніж до російської»²⁰, – зауважив Ц. Нейман і, покликаючись на авторитет П. Житецького, О. Потебні, В. Антоновича, накреслив для польського фольклориста етнографічний поділ України-Руси.

Попри зауваження, висловлені листовно та в рецензії на першій і другій томи праці О. Кольберга, Ц. Нейман уважав «Рокусіє» величезним внеском у науку, а найціннішим – «обрядовий матеріал» з «уламками міфологічних уявлень і язичницького культу»²¹. Кольбергова класифікація колядок і щедрівок засвідчувала і стверджувала, за словами Ц. Неймана, його власне припущення про різну строфічну будову цих пісень: 5+5 – колядки і 4+4 – щедрівки. Однак у другому томі жанровий поділ викликав занепокоєння

рецензента, який знаходив у цьому головний недолік видання. Термінологія, яку застосовував О. Кольберг, істотно відрізнялася від тієї, що побутувала в українській фольклористиці. Так, «польська дума має доволі нечітке значення; її присвоюють кожній майже пісні народній із серйозним змістом і наспівом, якщо тільки ця пісня не обрядового циклу. Бувають відповідно у Кольберга думи найрізноманітнішого змісту: історичні, балади, про кохання, родинні, побутові та ін.; справжніх же дум кобзарських у нього, зрозуміло, немає зовсім»²². Серед «дум історичних», зазначив рецензент, є понад 50 балад, він назвав найповніші і найцікавіші з них. «Здатність до епічної творчості на Підгір'ї дуже живуча; проявляється вона за всякого зручного випадку. Більше чи менше видатний факт зазвичай народжує пісню» (с. 129). Ц. Нейман також визначив особливості лірницьких пісень (pieśni nabożne i dziadowskie) із Покуття. Пишучи про пісні родинні та про кохання, він порівняв їх із піснями подільськими (помітно, що Ц. Нейман – знавець народної творчості Поділля, оскільки часто вдається до паралелей саме з подільським фольклором): «Пісні про кохання та родинні, розміщені в дев'яти відділах, загалом, із небагатьма винятками, складають більше чи менше подібні варіанти подільських пісень...»²³. Другий том видання, завершив рецензент, дає чимало нового для порівняльних студій.

Найвідомішою в українській фольклористиці працею Ц. Неймана став його коментар матеріалів, зібраних у травні-червні 1883 р. Софією Дитківською (Тобілевич). «Це насамперед фольклористична збірка, яка містить велику добірку пісень, переважно родинно-побутових»²⁴. Глибоко проаналізував «Materijały etnograficzne z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim...», пісенне зібрання С. Тобілевич С. Мишанич. Учений зазначив: «С. Тобілевич сама дістала можливість розпочати збирання фольклорних матеріалів. Поштовхом до цього став приїзд до М. Лисенка 1883 р. відомого фольклориста Ч. Неймана. Метою його приїзду було не стільки особисте збирання пісенних скарбів українського народу, скільки організація місцевих сил до їх записування для польського наукового осередку – Краківської академії наук, яка на той

час практикувала видання українського фольклору, в основному збірок локально-монографічного характеру»²⁵.

Із листів відомо, що Ц. Нейман приїздив до Києва неодноразово, щоб попрацювати: «Я почав укладати карту Вінницького повіту і потрапив у такий лабіринт, що дай Боже до наступної осені вибратися з нього благополучно. Після свят приїду до Києва на тиждень і хочу попрацювати у Вас в арх. музеї. Можливо це буде чи ні?»²⁶.

В один із таких приїздів, очевидно, М. Лисенко і порадив Ц. Нейманові залучити до роботи С. Дитківську, яка добре володіла й українською, й польською, що мало їй допомогти записувати українські пісні в польській транскрипції. За два місяці на Поділлі (околиці Плискова, тепер Погребищенського району на Вінниччині) було записано понад 300 пісень, казки, перекази, оповідання, прокльони з дотриманням тогочасних вимог відтворення фольклору.

Описавши місцевість («Місцевість розташована на відшибі, далеко від залізничної колії»²⁷, однак згубний вплив на моральність люду має цукроварня), чоловічий і жіночий одяг, побут, житло, вірування і мову місцевих мешканців, упорядник подав пісні та інший фольклор, зібраний поблизу Плискова, систематизувавши і прокоментувавши окремі зразки і жанри загалом. Коментарі з приводу мови давали змогу польському читачеві, не обізаному з українськими говірками, правильно відтворювати записи і не вважати помилковим написання окремих слів, які подано у фонетичній транскрипції. Польська графіка ускладнювала таке відтворення, однак упорядник послідовно дотримувався правил, зазначених ним у розділі «Мова», і намагався точно відображати говірку подолян. Аналізуючи фольклорну спадщину С. Тобілевич, С. Мишанич порушив проблему точності її записів: «Найкраще з цього боку виконані перші її записи – зібрання 1883 р. Хоча пісні й записані в польській транскрипції, С. Тобілевич досить точно передала особливості говорів Східного Поділля, очевидно завдячуючи настановам Ч. Неймана»²⁸.

Прагнення до точності можна простежити й у прозових зразках, упорядкованих і коментованих Ц. Нейманом: «Ду́вѣтця на

се cyhan, taj dúmaje: “Ne wéłyka ce sztuka. Po jakoho ja bisa maju jeszcze czortiw derżátysia! pidu pomeży lude...”»²⁹. Або: «Iszów kuchar do dworá hodýtysia u pana na służbu. Prystáv do nioho cyhan taj prosyt: “Chodim razem, ja budu twojim pomósznykom”»³⁰. Прогресивною тенденцією є також наголошування окремих слів, що полегшувало правильне відтворення діалектизмів: «Szczob tobi ruku pokórczyło», «Sto czortiw na twojú hólowu» (s. 246) або:

Kołyb meni korowa,
Tob ja w doma sédiła;
Kołyb meni détyna,
Tob ja jeji hladila (s. 233).

Ц. Нейману належить і спроба жанрової класифікації матеріалу: він «згрупував записи в чотири основні розділи за родовими та видовими ознаками. Зокрема, пісенний матеріал розподілено на вісім жанрових підрозділів, в основному прийнятих і в сучасній фольклористиці»³¹. Також упорядник указав варіанти пісень зі збірників О. Кольберга, Я. Головацького, П. Чубинського, І. Рудченка. Будучи знавцем ритмічної структури народної пісні, до всіх пісень, крім весільних, дослідник подав схеми ритмічної будови. Малозрозумілі слова Ц. Нейман витлумачив польською мовою в посторінкових покликаннях.

Очевидно, однією з настанов Ц. Неймана була й фіксація пісень зі співу, а також публікування їх із нотами: «При 17 піснях вміщено мелодії, записані спеціально для цього збірника відомим знавцем малоруської музики п. Лисенком»³².

Ще однією розвідкою, що порушує низку теоретичних проблем, стала праця «Dumy ukraińskie. Rzecz o eposie kozackim rusinów» (1885), де Ц. Нейман розглянув питання походження та поезики українського народного епосу. Розпочинаючи дослідження поясненням терміна «дума», автор чітко розмежував визначення його в польській та українській науці, а також указав на народне розуміння жанру: «Український народ ніколи не назве своїх пісень думою чи думкою, а тільки має для того відповідний термін – пісня; і розрізняє їх роди, називаючи: веснянки, весільні, дівочі, жіночі, парубочі, чумацькі та ін.»³³. Ц. Нейман, услід за іншими своїми сучасниками, твердив, що змінилися умови, за яких думи постали, і тому вони «померли», залишивши тільки назву.

Автор зауважив, що репертуар теперішніх співців надзвичайно стислий, хоч кожен із них згадує, що раніше співали значно більше дум, однак їх або забуто, або вони померли разом зі старими кобзарями (с. 112). Збирачам удалося зафіксувати ледве два десятки дум, зазначав дослідник, решта загинула в непам'яті (с. 114). Ц. Нейман охарактеризував текстологічну практику записувачів, зазначивши, що вони часто не звертали уваги на самих співців, задовольняючись самим фіксуванням фольклорного матеріалу: «Тільки п. Метлинський в збірнику своїх пісень (“Народные южнорусские песни”) вперше подає нам імена кількох кобзарів»³⁴. Дослідник наполіг на важливості фіксування біографічних відомостей про кобзарів. Заслугою Ц. Неймана було й намагання зосередитися на світогляді носіїв кобзарської традиції, на тому, як самі вони оцінюють власний спів.

Порівнюючи думи з билинами, сербським героїчним епосом, «Словом о полку Игоревім», Ц. Нейман, набагато випереджаючи час, зауважив у думках «повтори», які нині у фольклористиці прийнято називати формулами³⁵: «Крім повторювання епітетів, думи, як загалом твори епічні всіх народів, дуже часто протягом оповіді повторюють кількаразово фрагменти, застосовуючи їх до кожного героя або до кожного місця»³⁶. Повтори, «стереотипні вирази» (с. 122) є загальною рисою слов'янської епіки, стверджував дослідник, аналізуючи символіку дум та наголошуючи, що вона має міфологічні корені.

Стислою декларацією текстологічних та едіційних принципів Ц. Неймана стала його коротка рецензія на збірник Г. Де-Воллана «Угросские народные песни»³⁷, опублікована в петербурзькому виданні «Краї». Рецензент критикував упорядника за невідповідну транскрипцію, що спотворювала українську мову. Збірник через це, зазначав фольклорист, утрачав будь-яку вагу для науки: «Збірник Де-Воллана не може прислужитися для окреслення місцевої говірки:

Siwyj gołub', siwyj,
Gołubka siwiejsza –
Miłyj otiec, miła mati,
A lubka milejsza»³⁸.

Ц. Нейман наголошував, що Російське географічне товариство вже розробило принципи фонетичного відтворення укра-

їнських говірок, і, як на зразок, вказав на «Труды...» П. Чубинського. Серед вимог до запису пісень фольклорист укротре називав фіксування їх зі співу та увагу до «форми твору»: «Якщо збирач не має музичної освіти і мусить упустити мелодію, то, в усякому разі, повинен пісню записувати зі співу, зберігаючи строфи і їх поділи»³⁹. Особливу увагу рецензент приділив нечіткій класифікації пісень у Де-Воллана, вказуючи на відсутність обрядових пісень, які ввійшли до інших розділів, та невелику кількість історичних. Серед едіційних утрат упорядника фольклорист називав і нечіткість у «поясненні місцевих і запозичених виразів».

Не маючи змоги в короткій статті охопити аналізом усі фольклористичні дослідження Ц. Неймана і вдаючись до узагальнення, варто наголосити на багатьох плідних тенденціях і підходах, властивих його теоретичним переконанням та едіційній практиці. Фольклорист декларував важливість фіксування пісень зі співу, а також публікування їх із нотами, спираючись на синкретичний зв'язок усної поезії з музикою. До пісенних варіантів він подавав схеми ритмічної будови, обстоював потрібність назви фольклорного зразка – тієї, яку давав сам виконавець, а також указував на раніше зафіксовані варіанти. Ц. Нейман виявляв прагнення до повноти репертуару певного осередку, публікуючи зразки, що перебувають на межі фольклору та індивідуальної творчості. Аналізуючи сюжети українських дум, дослідник охарактеризував текстологічну практику записувачів, які здебільшого не звертали уваги на самих співців, зосереджуючись на фіксуванні фольклорного матеріалу, і наголошував на важливості інформації про кобзарів. Серед прогресивних методологічних засад – настанова записувати фольклор із фонетичною точністю та наголошуванням, тлумачення незрозумілих слів та виразів. У цьому Ц. Нейман указував на позитивну практику П. Чубинського та на його «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край». Перебуваючи під впливом наукових принципів Антропологічної комісії Краківської академії наук, поширених у той час поглядів антропологічної школи, дослідник вдавався до жанрової класифікації публікованого ним фольклорного матеріалу.

Серед теоретичних здобутків Ц. Неймана – аналіз форм народного віршування, осмислення природи кобзарської традиції, особливостей жанрової класифікації дум, історичних пісень, балад, спроби порівняльно-історичного аналізу із залученням слов'янського фольклорного матеріалу.

¹ У листах цього періоду (1886–1889) зазначено посаду Ц. Неймана: «adwokat przysięgły» Див.: ІР НБУ. – ф. III, од. зб. 47078–47079.

² Хоменко Б. Нейман Чеслав Гермогенович // Вінниччина фольклорна: довідник / Упоряд. А. М. Подолинний, Т. О. Цвігун. – Вінниця, 2004. – С. 54.

³ Див. листи до В. Антоновича: ІР НБУ. – Ф. III, од. зб. 47078–47079; од. зб. 66965–66966; Капелушь Г. Цеслав Нейман – польський дослідник української пісні // Український календар на 1981 рік. – Варшава, 1980. – С. 154; Orzeszkowa E. Listy zebrane. Do druku przygotował i komentarzem opatrzył E. Jankowski / Listy Elizy Orzeszkowej. – Т. 3. – Wrocław, 1956. – S. 68, 405; Українські народні пісні в записках Софії Тобілевич / Упоряд. С. В. Мишанич (тексти), М. В. Мишанич (мелодії). – К., 1982. – С. 16.

⁴ ІР НБУ. – Ф. III, од. зб. 9835. Лист Ц. Г. Неймана О. С. Лашкевичу, Вінниця, 19.04.1888.

⁵ Нейман Ц. Еще об украинской злополучнице // КС. – 1883. – Т. 6. – Май. – С. 187–189; Нейман Ц. Куплетные формы народной южнорусской песни // КС. – 1883. – Т. 6. – Август. – С. 599–644; Нейман Ц. А. А. Потебня. Объяснения малорусских и сродных народных песен. Варшава 1883 (отдельный оттиск из «Русского Филологического Вестника») // КС. – 1884. – Т. 8. – Апрель. – С. 657–663; Нейман Ц. Pokucie. Obraz etnograficzny. Skreślił Oskar Kolberg. Z gusynami podług gusunkuw T. Rybkowskiego. Kraków. I. 1882 г. II. 1883 // КС. – 1884. – Т. 8. – Март. – С. 482–487; Нейман Ц. Kolberg Oskar. Pokucie. Т. II. Кракув 1883 (Кольберг Оскар. Покутье. Этнографический этюд. Т. II. Краков. 1883) // КС. – 1884. – Май. – С. 126–130; Нейман Ц. Андриевский М. А. Козацкая дума о трех Азовских братьях в пересказе, с объяснениями, разбором и картой. Одесса 1884 г. // КС. – 1884. – Т. 8. – Май. – С. 130–138; Нейман Ц. Малорусский песенник XVIII века (Из собрания рукописей Т. В. Кибальчича) // КС. – 1884. – Май. – С. 153–158; Нейман Ц. Любопытная

книжица конца XVIII ст. // КС. – 1884. – Т. 9. – Июль. – С. 525–529.

⁶ Юзвенко В. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст. – К., 1961. – С. 104.

⁷ На тому, що він адвокат, а фольклор, лінгвістика – тільки справа його життя, Ц. Нейман наголошує в листах до О. Кольберга (Korespondencja O. Kolberga. Cz. 3 // Dzeła wszystkie O. Kolberga. – Wrocław-Poznań. – Т. 66. – S. 127).

⁸ Нейман Ц. Г. Куплетные формы народной южнорусской песни // КС. – 1883. – Т. 6. – Август. – С. 599.

⁹ Там само. – С. 602.

¹⁰ N. Подляская злополучница // КС. – 1883. – Т. 5. – Апрель. – С. 905–907.

¹¹ Нейман Ц. Еще об украинской злополучнице // КС. – 1883. – Т. 6. – Май. – С. 187.

¹² Там само. – С. 188.

¹³ Там само. – С. 189.

¹⁴ ІР НБУ, ф. I, од. зб. 47011 [Арх. Житецкого И. П.] Нейман Ц. А. А. Потебня. Объяснения малорусских и сродных народных песен. II Колядки и щедровки. 1887 г., Варшава [Рецензия].

¹⁵ Нейман Ц. Pokucie... // КС. – 1884. – Т. 8. – Март. – С. 483.

¹⁶ Там само. – С. 483.

¹⁷ Korespondencja O. Kolberga. Cz. 3. – S. 127.

¹⁸ Там само. – С. 129.

¹⁹ Там само. – С. 144.

²⁰ Там само. – С. 149.

²¹ Нейман Ц. Pokucie... // КС. – 1884. – Т. 8. – Март. – С. 485.

²² Нейман Ц. Kolberg Oskar. Pokucie... // КС. – 1884. – Май. – С. 127.

²³ Там само. – С. 130.

²⁴ Болтарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. – К., 1976. – С. 134.

²⁵ Українські народні пісні в записках Софії Тобілевич / Упоряд. С. В. Мишанич (тексти), М. В. Мишанич (мелодії). – К., 1982. – С. 16.

²⁶ ІР НБУ. – Ф. III, од. зб. 66966. [Арх. Антоновича]. Нейман Чеслав Гермогенович [Антоновичу] [Владимиру] [Бонифатьевичу]. 6.12.1899.

²⁷ Materijały etnograficzne z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim zebrane przez pannę Z. D. opracował C. Nejman // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – 1884. – Т. VIII. – S. 115.

²⁸ Українські народні пісні в записках Софії Тобілевич. – С. 35.

- ²⁹ Materiały etnograficzne z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim... – S. 236.
- ³⁰ Там само. – S. 236.
- ³¹ Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич. – С. 18.
- ³² *Сумцов Н.* Современная малорусская этнография. – К., 1897. – С. 69.
- ³³ *Nejman C.* Dumy ukraińskie. Rzecz o eposie kozackim rusinów // Ateneum. Pismo naukowe i literackie. – 1885. – Т. 4. – З. 1. – № 10. – S. 107, 108.
- ³⁴ Там само. – С. 112.
- ³⁵ Див.: *Колесса Ф.* Формули закінчення в українських народних думах // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. 155. – Л., 1937; *Лорд А.* Сказитель / Пер. с англ. и коммент. Ю. А. Кленера и Г. А. Левинтона; послесл. Б. Н. Путилова. Статьи А. И. Зайцева, Ю. А. Клейнера. – М., 1994. *Lord A.* The Singer of Tales. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960.
- ³⁶ Там само. – С. 121.
- ³⁷ Угрусские народные песни, собр. д. чл. Г. А. Де-Волланом. С приложением очерка быта угорских русских и этногр. карты Венгрии // ЗГО по отделу этнографии. – Т. XIII. – Вып. 1. – С.Пб., 1885.
- ³⁸ *Nejman C.* Pieśni małoruskie // Kraj. – № 30. – 1886. – S. IV.
- ³⁹ Там само. – С. IV.